

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційне дослідження Жука Андрія Андрійовича на тему: «Охорона прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою», подане до захисту у спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Становлення України як правової демократичної держави передбачає необхідність організації правової системи на основі принципу взаємної відповідальності держави і особи. Не є винятком з цього правила і сфера кримінального судочинства, де значною мірою зачіпаються права, свободи та законні інтереси людини.

Специфікою кримінального судочинства є те, що держава, реалізуючи публічні функції, вимушена реагувати на вчинення суспільно небезпечного діяння шляхом здійснення кримінального провадження, протягом якого залучає осіб до проведення процесуальних дій.

Одним із завдань сучасного кримінального провадження відповідно до ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України) є охорона прав, свобод та законних інтересів його учасників. Статтею 3 Конституції України встановлено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Для правової держави є однаково важливими і боротьба зі злочинністю, і охорона прав, свобод та законних інтересів кожної людини. У цій сфері є недопустимими протиставлення публічних і приватних інтересів, а у разі їх конкуренції за окремими напрямками - необхідним є встановлення справедливого балансу таких інтересів. При цьому, зважаючи на те, що права, свободи та законні інтереси осіб у кримінальному процесі зазнають найбільших обмежень через систему заходів державно-правового примусу, пріоритет охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження є особливо актуальним.

Водночас органи досудового розслідування відступають від вимог закону, що призводить до необґрунтованого обмеження прав і свобод особи, яку притягують до кримінальної відповідальності. Зокрема, 2019 року з 3669 звернень, що надійшли до Уповноваженого з прав людини та в яких йшлося про порушення прав і свобод під час досудового розслідування, 272 – скарги на порушення права на захист, 176 – скарги на незаконне затримання, решта – скарги на рішення, дії, бездіяльність слідчого, прокурора тощо. Натомість під час здійснення кримінального провадження поширеним у застосуванні є саме запобіжний захід у вигляді тримання під вартою (2019 року було подано до суду

22 473 клопотання, відмовлено в задоволенні – 4556; 2020 року подано – 23 567 клопотань, відмовлено – 5856; 2021 року подано – 25 237 клопотань, відмовлено – 7709), попри суттєві зміни щодо його регулювання внаслідок прийняття КПК України 2012 року та визначення винятковості характеру.

Саме тому, дисертаційне дослідження Жука Андрія Андрійовича є своєчасним і присвячене вирішенню актуальної для кримінального процесу задачі – розроблення та обґрунтування положень теоретичного і практичного спрямування, пов'язаних із визначенням правового змісту охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою, на цій підставі – формулювання науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій з удосконалення кримінального процесуального законодавства й практики його застосування в аспекті предмета дослідження.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Вивчення дисертації та наукових публікацій свідчить про логічну структуру роботи, що дало можливість дисертанту всебічно й повно дослідити обрану тему у межах визначеного обсягу дисертаційного дослідження.

При написанні роботи автор проаналізував роботи науковців за напрямом, що дало йому змогу вирішити важливу наукову задачу, дати відповіді на актуальні й суттєві для науки та правоохоронної практики питання, сформулювати пропозиції та рекомендації з подальшого вдосконалення теоретичних основ і прикладних аспектів охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою.

Результати наукового дослідження апробовано на всеукраїнських науково-практичних конференціях та опубліковано в дев'яти наукових виданнях, серед яких чотири статті у наукових фахових виданнях України, одна – у науковому періодичному виданні іншої держави.

Отже, дисертаційне дослідження А.А. Жука виконане на високому науковому рівні, а публікації здобувача належним чином відображають всі його розділи.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. У дисертації А.А. Жука з огляду на наявні основні положення теорії кримінального процесу й узагальнення слідчої, судової практики, на монографічному рівні сформульовано низку наукових положень, висновків і рекомендацій з забезпечення охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою. Робота має наукову новизну, яка полягає в тому, що вперше:

– виокремлено п'ять видів засобів забезпечення кримінальних процесуальних гарантій прав підозрюваного під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема: а) права підозрюваного, що можуть бути гарантіями інших його прав; б) повноваження слідчого з охорони та захисту прав підозрюваного; в) діяльність захисника й законного представника із забезпечення прав підозрюваного; г) прокурорський нагляд у

формі процесуального керівництва за дотриманням прав підозрюваного;
 д) судовий контроль за дотриманням прав підозрюваного;

– систематизовано вимоги щодо правомірності обмеження прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою: законність (відповідність обмежень вітчизняним та міжнародним стандартам); процедурність (дотримання правової процедури, що передбачає спосіб дій уповноважених державних органів); забезпеченість (правовий механізм реалізації такого права та гарантії його реалізації);

– сформовано кримінальну процесуальну модель механізму охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою, який містить сукупність правових засобів визначаючих зміст і впливаючих на кримінальні процесуальні відносини під час застосування такого заходу; охорону прав і свобод людини крізь призму процесуальних гарантій; практику ЄСПЛ; прокурорський нагляд й судовий контроль.

Окрім розглянутих вище, в роботі містяться й інші положення, висновки та рекомендації, які в сукупності забезпечують цілісність наукової новизни проведеного дослідження.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз анотації та тексту дисертації, змісту публікацій А.А. Жука дають змогу зробити висновок про наукову обґрунтованість і достовірність результатів, отриманих у ході науково дослідження.

Усі наукові положення, висновки і рекомендації, які сформульовані у дисертації, достатньою мірою обґрунтовані та відповідають меті та завданням роботи, викладені у загальних висновках та висвітлені в опублікованих працях. Висновки дисертаційної роботи логічно витікають із отриманих результатів, а рекомендації базуються на висновках дослідження.

Зроблені А.А. Жуком висновки за окремими розділами та загальні мають вагому аргументацію, є належним чином обґрунтованими, викладені автором чітко і коректно.

Обґрунтованість зроблених у дисертації висновків забезпечується емпіричними даними. Обґрунтованість зроблених у дисертації висновків забезпечується емпіричними даними, зокрема: систематизовані матеріали офіційної статистичної звітності Офісу Генерального прокурора, МВС України, Національної поліції, Державної судової адміністрації України за 2015–2021 роки, а також матеріали практики ЄСПЛ; результати вивчення 115 кримінальних проваджень за цей період, у яких відбулося порушення прав, свобод й інтересів підозрюваного та було застосовано тримання під вартою; зведені дані анкетування 120 слідчих Національної поліції України, 75 прокурорів, 60 адвокатів, 45 суддів з різних регіонів України. Під час вивчення матеріалів практики і виокремлення ключових аспектів обраної проблеми використано слідчу, прокурорську й адвокатську практику, а також особистий досвід роботи в практичних підрозділах органів досудового розслідування.

Отже, результати дисертаційного дослідження А.А. Жука, які виносяться на захист є достатньо аргументованими, обґрунтованими, логічними та переконливими, мають високий ступінь наукової новизни та практичне значення.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Наукові результати і положення, що виносяться на захист, одержані завдяки широкому використанню різноманітних методів наукового дослідження, аналізу масиву нормативно-правових актів, які регламентують механізм забезпечення прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою, наукових праць в галузі кримінального процесу.

Постановка завдань, визначення об'єкту та предмету наукового пошуку є чіткими і зрозумілими та цілком відповідають вимогам до наукових робіт даного різновиду. Завдання наукової праці здобувачем загалом виконані, загальна мета досягнута. Поставлені наукові завдання виконані на високому методологічному рівні, а дисертант оволодів необхідними для рівня доктора філософії компетенціями.

Підтвердженням достовірності наукових положень і висновків, викладених в дисертації є належна методологія дослідження. Виконана робота ґрунтується на сукупності методів наукового пізнання, що надали можливість усебічно дослідити об'єкт дослідження. За допомогою *історико-правового методу* розглянуто стан наукової розробленості проблеми та розвиток процесуального статусу підозрюваного в кримінальному процесі України (підрозділ 1.1); становлення процесуального статусу підозрюваного в кримінальному провадженні й інституту тримання під вартою (підрозділи 1.2, 1.4). *Метод системного аналізу*, а також *системно-структурний* та *формально-логічний* методи дали змогу з'ясувати поняття та сутність охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, запропонувати процесуальний механізм їх охорони під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою (підрозділ 1.3, розділ 3). Завдяки *порівняльно-правовому методу* проаналізовано погляди вчених щодо окремих ознак й аспектів охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, а також норми чинного кримінального процесуального законодавства України й законодавства інших держав (Грузії, Республіки Білорусь, Республіки Молдова, Республіки Узбекистан, Латвійської Республіки, Великої Британії, США, Франції, ФРН та інших країн) у межах предмета дослідження (підрозділи 1.3, 3.2, 3.3). За допомогою *формально-юридичного методу* досліджено норми Конституції України, Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, інших законів, з'ясовано зміст і значення використаних у них понять і термінів, обґрунтовано висновки та пропозиції щодо їх зміни й доповнення (підрозділи 1.3, 2.3, 3.2). *Структурно-функціональний метод* було використано для аналізу гарантій прав і свобод підозрюваного під час застосування заходів забезпечення в кримінальному провадженні (розділ 2). На підставі *соціологічного методу* вивчено погляди й позиції слідчих, прокурорів, адвокатів і суддів з досліджуваних питань, а за допомогою *статистичного* – узагальнити результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень й

анкетування. *Методи моделювання та прогнозування* застосовано, щоб сформулювати конкретні пропозиції з удосконалення чинного КПК України (підрозділи 1.2, 1.4, 2.1, 2.2, 3.2, 3.3).

Методи дослідження були використані комплексно. Це забезпечує високий рівень наукової обґрунтованості положень, які розроблені в дисертації.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції впроваджено й надалі можуть бути використані у:

– *науково-дослідній роботі* – під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, методик правоохоронної діяльності, аналітичних оглядів тощо (акт Національної академії внутрішніх справ від 19 січня 2022 року);

– *законотворчій діяльності* – під час опрацювання проєктів змін і доповнень до кримінального процесуального законодавства (довідка Інституту законодавства Верховної Ради України від 12 січня 2022 р. № 22/704-1-15);

– *практичній діяльності* – під час розроблення та вдосконаленні відомчих нормативно-правових актів і методичних рекомендацій з питань охорони прав, свобод та законних інтересів підозрюваного під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження (акти Головного слідчого управління Національної поліції України від 15 грудня 2021 року; Департаменту карного розшуку Національної поліції України від 23 грудня 2021 року);

– *освітньому процесі* – для підготовки лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінального процесу, а також під час проведення різних видів занять за відповідною дисципліною в системі підвищення кваліфікації слідчих, прокурорів, суддів й адвокатів (акт Національної академії внутрішніх справ від 10 листопада 2021 року).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація А.А.Жука викладена українською мовою та має чітку структуру, яка відповідає вимогам МОН України та порядку присудження ступеня доктора філософії. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, кожен з яких поділяється на відповідні підрозділи залежно від поставлених завдань, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертаційного дослідження - 268 сторінки, з яких обсяг основного тексту – 194 сторінок.

Анотація у стислій формі представляє основні тези дисертаційного дослідження, наводить перелік публікацій, в яких викладені основні результати рецензованого дослідження. Анотація викладена українською і англійською мовами. Анотація дисертації, ідентична її основному змісту, адекватно відображає основні положення дослідження.

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, охарактеризовано ступінь її наукової розробки, зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дисертаційного дослідження, емпіричну базу, сформульовано наукову новизну, практичне значення результатів та зазначено інформацію про апробацію дисертації.

У розділі 1 «Сутність охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою», де у першому підрозділі звернута увагу, що стан теоретичної розробленості проблем охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження необхідно досліджувати за такими напрямками: а) проблеми охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного в кримінальному провадженні; б) аналіз правозастосовної практики, нормативно-правових актів і літературних джерел комплексного дослідження проблеми застосування ЗЗКП; в) процесуальний механізм охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування ЗЗКП. Відповідно до вказаної структури детально розкрито стан дослідження проблематики. У другому підрозділі розглянуто та проаналізовано теоретичні й практичні аспекти набуття процесуального статусу підозрюваного під час здійснення досудового розслідування в кримінальному провадженні. В результаті чого зроблено висновок про те, що процедура й порядок набуття статусу підозрюваного не є досконалою та потребує пильної уваги з боку як законодавців, так і вчених. З метою уніфікації рішення про надання особі статусу підозрюваного запропоновані певні зміни. У третьому підрозділі автор звертається до проблеми поняття та сутності охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного. Як результат, сформульовано власне визначення поняття «охорона прав, свобод та законних інтересів підозрюваного», згідно з яким це сукупність процесуальних гарантій, що здійснює сторона обвинувачення на підставі чинного законодавства для безперешкодної реалізації підозрюваним своїх суб'єктивних прав, зокрема кримінальних процесуальних, а також законних інтересів у кримінальному провадженні, унаслідок порушення яких настає відповідальність. І на завершення у четвертому підрозділі автор розкриває місце і роль запобіжного заходу тримання під вартою в системі заходів забезпечення кримінального провадження.

У розділі 2 «Гарантії охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою» присвячений розкриттю змісту та сутності гарантій охорони прав і свобод підозрюваного. Так, автором звернута увагу на те, що гарантії прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою є комплексним явищем. По-перше, вони полягають в одночасній їх реалізації суб'єктами, по-друге, такі гарантії застосування є системним правовим явищем. Реалізація гарантій прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою в жодному разі не може бути пов'язана з реалізацією лише одного з них.

Окремо зосереджено увагу на тому, що розглядати систему гарантій загалом, а не класифікувати за певним критерієм, тож до гарантій прав і свобод підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою у кримінальному провадженні належать: а) розвинена та дієва система національного кримінального процесуального законодавства, у якій немає прогалин і колізій щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження та яке ґрунтується на міжнародних стандартах поваги до прав і

свобод особи; б) високий рівень юридичної правосвідомості як суб'єктів застосування заходів забезпечення, так і громадян загалом; в) розвинена кримінальна процесуальна форма; г) ефективне та негайне застосування систем захисту прав і свобод особи у випадку порушень як підстав, так і порядку застосування запобіжного заходу тримання; д) розвинені форми державного та громадського контролю за застосуванням запобіжного заходу тримання під вартою або його незастосуванням; е) наявність юридичної відповідальності за порушення підстав, строків і порядку застосування запобіжного заходу тримання під вартою; ж) правова активність особи, щодо якої застосовують запобіжний захід тримання під вартою.

Констатовано, що процесуальні гарантії є встановленими законодавством засобами, що забезпечують реальну можливість здійснювати права, втілювати в життя законні інтереси, охороняти їх від порушень, а в необхідних випадках також сприяють поновленню порушених прав і законних інтересів. Відмітна особливість процесуальних гарантій полягає в тому, що вони завжди є лише засобами, що забезпечують реалізацію суб'єктивних прав підозрюваного й діють навіть тоді, коли він відмовився від використання своїх прав, а також у разі їх порушення.

У розділі 3 «Процесуальний механізм охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час запобіжного заходу тримання під вартою» детально розкривається практика Європейського суду з прав людини під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою, що безперечно сприймається дуже позитивно. Крім цього, приділена належна увага ролі прокурора в механізмі охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою. Як результат, виокремити повноваження прокурора під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою, а саме: самостійне ініціювання обрання, зміни чи скасування запобіжного заходу тримання під вартою шляхом подання клопотання слідчому судді, суду; погодження відповідного клопотання слідчого; участь у судовому засіданні щодо його розгляду; виконання ухвал слідчого судді, суду про застосування запобіжного заходу тримання під вартою; контроль за виконанням такого заходу; апеляційне оскарження рішень слідчого судді.

На завершення автор розглядає судовий контроль за дотриманням прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою.

На закінчення кожного розділу та всієї дисертації А.А. Жуком наводяться висновки, в яких конкретно характеризується зміст розглянутих питань. Висновки відповідають завданням та меті дисертаційного дослідження, мають вагомому аргументацію, є належним чином обґрунтованими і характеризуються високим рівнем достовірності.

Список використаних джерел складається 330 найменування, до яких включені джерела як у вітчизняних, так і зарубіжних виданнях.

Необхідно зазначити, що кожний розділ дисертаційного дослідження має свою наукову значимість, слугує науковим підґрунтям для наступного розділу та у результаті об'єднання усіх розділів утворюється цілісне дослідження, що є

основою для вирішення практичного завдання – забезпечення охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою.

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що дисертація А.А. Жука відповідає існуючим вимогам та є завершеною науковою працею.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження А.А. Жука на тему «Охорона прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою» можливо використовувати у освітньому процесі юридичних закладів вищої освіти, в науково-дослідницьких розробках наукових установ, при підготовці наукових публікацій та монографій, плануванні досліджень за цим напрямом, а також практичній діяльності.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, вважаємо за доцільне висловити кілька міркувань та побажань:

1. У тексті дисертації проаналізовано фундаментальні наукові дослідження, підготовлені і захищені у українськими та іноземними науковцями. Надається перелік дисертаційних досліджень, які стосуються охорона прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою. Звертається увага на те, що наразі у вітчизняній науці немає комплексних ґрунтовних дисертаційних досліджень, які були б присвячені проблемі охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження в межах кримінальної процесуальної діяльності (стор. 47). Водночас, із тексту дисертації не зрозуміло відношення автора до дисертаційного дослідження Ребезюка Владислава Михайловича «Забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження: порівняльно-правовий аналіз» (Київ, 2021 рік). Окрім цього, не завжди видно ставлення дисертанта до пропозицій авторів і те, яким чином результати їхніх досліджень було використано в його дисертації.

2. У дисертаційному дослідженні (стор. 24) автором заявлено, що ним удосконалено форми й методи прокурорського нагляду під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою, зокрема щодо періодичності та строковості ознайомлення з матеріалами кримінального провадження. Водночас із висновків не зрозуміло що саме удосконалено і яким чином. Тому під час прилюдного захисту бажано почути позицію автора.

Перелічені зауваження і побажання мають дискусійний характер і не впливають на загальну високу позитивну оцінку дисертації. Представлена дисертаційна робота є завершеною науковою працею. Сформульовані у ній рекомендації та висновки становлять наукову й практичну цінність.

Відсутність порушень академічної доброчесності. У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертація А.А. Жука на тему «Охорона прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування

запобіжного заходу тримання під вартою» є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація Жука Андрія Андрійовича на тему: «Охорона прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, містить нові науково-обґрунтовані результати, що відрізняються новизною в постановці і вирішенні проблем охорони прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою. Рецензована робота відповідає галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12 липня 2019 року) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44), а її автор – **Жук Андрій Андрійович** заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

доцент кафедри криміналістики та судової медицини

Національної академії внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

«09» 09 2022 року

Андрій АНТОЩУК

